

– Hakemli Makale –

ALEMÜDDİN ES-SEHÂVÎ'NİN FETHÜ'L-VASÎD İSİMLİ ESERİNDE KIRAAT İHTİLAFLARININ TEFSİRE ETKİSİ*

Ali ÖGE

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi
Kur'an-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
alican_042@hotmail.com

Hatice TEKİN

Arş. Gör., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Anabilim Dalı
haticetekin@comu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-0409-8071>

ÖZ

Fethü'l-vasîd, meşhur kıraat âlimi Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî'nin (ö. 590/1194) kıraat ilminde son derece önemli bir yeri olan ve *Şâtîbiyye* olarak da bilinen manzum eseri *Hırzû'l-emânî*'ye Alemüddîn es-Sehâvî'nin (ö. 643/1246) yazdığı şerhtir. Sehâvî'nin uzun yıllar başta kıraat ilmi olmak üzere çeşitli ilimlerin tahsili için İmam Şâtîbî'ye talebelik yapması, sembol ifade ve kalıplarla bezeli vecîz *Şâtîbiyye* metninin şerhinde, hocasının muradını nakletme noktasında kendini göstermiştir. *Şâtîbiyye*'ye pek çok şerh yazılmış fakat kaynaklarda belirtildiğine göre insanlar arasında eserin yayılması bu şerh vasıtası ile olmuştur. Aynı zamanda dil ve tefsir âlimi olan Sehâvî'nin kelimelerin harfleri, harekesi, sureti ve siygasının değişmesi neticesinde ortaya çıkan yeni, zengin ve derin manayı açıklayışı, ilme olan vukûfiyetini ve kıraat ihtilaflarının hikmetini gösterir niteliktedir. Bu çalışmada kıraat âlimi Alemüddîn es-Sehâvî'nin meşhur *Şâtîbiyye* şerhi

* Bu makale Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Hatice TEKİN tarafından 2019 yılında hazırlanmış "Alemüddîn es- Sehâvî'nin Fethü'l- Vasîd Fî Şerhi'l- Kasîd İsimli Eserinin Kıraat İlmî Açısından Tahlii" isimli yüksek lisans tezi esas alınarak oluşturulmuştur.

Fethü'l-vasîd fî şerhi'l-kasîd isimli eserinin tanıtımı yapılacak ve eserde değinilen ferşî kıraat ihtilaflarının âyetlerin tefsirine etkisinden örnekler takdim edilecektir. Çalışmada sunulan örnekler eserin ferşü'l-hurûf bâbından seçilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kıraat, tefsir, Alemüddîn es-Sehâvî, Fethü'l-vasîd, İmam Şâtîbî, Şâtîbiyye.

The Effect of Disputes on Quranic Recitation to İlm al-Tafsir in Fath al-vasîd Which is Alem al-Dîn as-Sahawi's Work

Alem al-Dîn as-Sahawi (d. 643/1246) wrote an annotation called as *Fethü'l-vasîd to Hirzül-emânî*, also known as *Şâtîbiyye*, which had a very important place in ilm al-qira'at, by the famous quranic sciences scholar Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî (d. 590/1194). We know that Sahawi was a student to Imam Şâtîbî for various education, initially quranic sciences for many years. This collaborative work with his teacher ensured the understanding of the terse *Şâtîbiyye* text, covered with symbol expressions and patterns, and distinguished himself in its annotation. Many annotations were written to *Şâtîbiyye*, but according to the resources, the spread of the work among people has been by means of this annotation. Explanation of new, rich and deep meaning which occurs as a result of the change of letters, vowel point, copy and tense of words of Sahawi, who is also a linguist and commentator, indicates knowledge of science and wisdom of recitation disputes and is very precious. In this study, the work of quranic sciences scholar Alem al-Dîn as-Sahawi called as *Fethü'l-vasîd fî şerhi'l-kasîd*, the famous *Şâtîbiyye* annotation will be introduced and examples of the effects of scattered disputes mentioned in the work on the detailed commentary of the verses from the Quran will be presented. The samples presented in the study were selected from the chapter of *Ferşü'l-hurûf*.

Key words: İlm al-qira'at, commentary of the Quran, Alam al-dîn as-Sahawi, Fath al-vasîd, Imam Şâtîbî, Şâtîbiyyah.

GİRİŞ

Endülüslü meşhur kıraat âlimi Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî¹ tarafından telif edilen *Hirzül-emânî ve vechüt-tehânî* (*Şâtîbiyye/ Kasîdetül'lâmîyye*) son derece özgün üslubu ve kapsamlı muhtevasıyla kıraat ilminde manzum telif geleneğinin önemli örneklerindedir. Ebû Amr ed-Dân'nin (ö. 444/1053)

¹ Kâsım b. Fîrruh Ebî Muhammed Halef b. Ahmed er-Ruaynî eş-Şâtîbî, 538/1144 yılında Endülüslü Şâtîbe'de doğmuş 590/1194 yılında Kahire'de vefat etmiştir. Endülüsten Mısır'a göç ettiği 572/1177 yılından vefatına kadar Kahire'deki Fâzîliyye Medresesi'nde Şeyhül-kurrâlık makamında kıraat okutmuş ve bu medresede kıraat ilminin yapıtlarından olan *Kasîdetül'lâmîyye* (*Hirzül-emânî ve vechüt-tehânî*) ve *Kasîdetül'r-râbiyye*'yi (*Akiletü etrabî'l-kasâid fî esne'l-mekâsit*) nazmetmiştir. (Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemül-üdebbâ*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1414/1993), 5: 2216-2217; Osman ez-Zehabî, *Mârifetül-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakâti ve'l-âsâr*, thk. Tayyar Altıkulaç, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1416/1995), 3: 1110- 1113; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, thk. Ebû İbrahim Amr b. Abdullah, (Kahire: Dâru'l-Lü'lüe, 1440/ 2017), 3: 49; Fatih Çollak, *Kıraat ilminde İmam Şâtîbî ve eş-Şâtîbiyye* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir- Hadis Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, 1991), 23, 76).

nesir formunda kaleme aldığı *et-Teysîr fi'l-kırââtî's-seb'in*² 1173 beyitlik manzum formu olan bu eser, yedi kıraat vechini ihtiva etmesi sebebiyle daha sonra *seb'a tarîki* olarak adlandırılan öğretim metodunun kaynak kitabı olmuştur. Telif edildiğinden bu yana kıraat ilmi ile meşgul olanlar için başvuru kaynağıdır.

Kapalı ve veciz bir üslubu olan *Şâtıbiyye* metnine Alemüddîn es-Sehâvî *Fethü'l-vasîd fî şerhî'l-kasîd* isimli iki ciltlik şerh yazmıştır. Sehâvî'nin başta kıraat ilmi olmak üzere çeşitli ilimlerin tahsili için uzun müddet İmam Şâtıbî'nin rahle-i tedrisinden geçtiğini bilmekteyiz. Bu durum hocasının eserindeki muradını en iyi şekilde yansıtmaya bakımından önemlidir ve *Fethü'l-vasîd*'i diğer şerhlerin yanında farklı bir yere taşır. Kaynaklarda bu şerh sayesinde *Şâtıbiyye*'nin ününün beldelere yayılmış ve insanların ülfetini kazanmış olduğu belirtilir.

I. Alemüddîn es-Sehâvî'nin Hayatı, Kıraat İlmindeki Yeri ve Eserleri

Ali b. Muhammed b. Abdullah b. Abdussamed b. Abdulehad b. Abdulğalib b. Attâs Ebü'l Hasen Alemüddîn el-Hemedânî el-Mısırî es-Sehâvî eş-Şafiî. 558/1163 veya 559/1164 yılında Mısır'da küçük bir kasaba olan Sehâ'da³ dünyaya gelmiştir. ⁴ Sehâvî küçük yaşta beldesinde ilim öğrenmeye

² Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî 371/982 yılında Kurtuba'da doğmuş ilim için doğuya yolculuğunun ardından 444/1053 yılında yeniden Endülü's'e dönmüş, Belensiye eyaletindeki Dâniye'ye yerleşmiş ve burada vefat etmiştir. Kıraat ilmini öğrendiği hocalarının başında Ebu'l-Hasen Tâhir b. Galbûn (ö. 399/1009) gelir. Çok sayıda eser veren Dâni'nin kıraat ilmindeki en önemli eseri *Teysîr*'in ferruatlı hali sayılan *Câmiu'l-beyân fi'l-kırâ'âtî's-seb'al-meşhure*'dir. Dâni *et-Teysîr fi'l-kırâ'âtî's-seb'*da yedi kıraat imamını ve onların ikîşer râvîsinin isimlerinin, neseplerinin, beldelерinin, vefat tarihlerinin ve kendisine kadar ulaşmış kıraat isnad zincirlerinin bilgisi ile, yöntemlerini ve Kur'ani-Kerim lafızlarının edasındaki ihtilaflarını ele alır. *Teysîr*, kıraat ilminde seb'a tarîki olarak adlandırılan öğretim metodunun kaynak kitaplarından biridir. (Ebû Amr ed-Dânî, *Kitabü't-teysîr fi'l-kırâ'âtî's-seba'*, thk. Otto Pretzl, 2. baskı, (Darul-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1984/1404), müellifin mukaddimesi: 2-3; Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 1: 773-781; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 634-636; Fatma Asiye Şenat, "Endülüslü Kıraat Âlimi Dâni ve 'Teysîr'i", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10 (2010): 176-179).

³ Yâkut, *Mu'cemü'l-büldân*, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1397/1977), 3: 196.

⁴ Yâkut, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 5:1963; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zemân fî târihi'l-a'yân*, (Beyrut: Risaletü'l-Âlemiyye, 1434/2013), 22: 393-394; İbnü'l Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1406/1986), 2: 311-312; Ebû Şâme el-Makdisî, *Zeyl ale'r-ravzateyn*, 2. baskı, (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1394/1974), 177; İbn Hallikân, *Vefeyatü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zemân*, thk. İhsan Abbas, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1398/1978), 3: 340-341; Zehebî, *Tarihu'l-İslam ve vefeyatü'l-meşâhir ve'l-a'lam*, (Beyrut: Dâru'l-Kütâp el-Arabî, 1410/1990) sene 641-650: 192-193; *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, thk. Beşşar Avvâd Mâruf, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 23: 122-123; *el-İber fî haberi men gaber*, thk. Ebû Hâcer Muhammed es- Said, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985), 3: 247; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnûd, (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, 1420/2000), 22: 43-45; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yekzân fî ma'rifeti havâdisi'z-zamân*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,

başlamış ve Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir. 572/1177 yılında, 14 yaşını geçtiğinde beldesinden ayrılarak Mısır'a gitmiş, burada İmam Şâtibî'nin de içinde bulunduğu pek çok kurrânın ve ulemânın derslerine katılmıştır. Mısır'da Mâlikî fıkhi ile meşgul olan Sehâvî daha sonra Şafiî mezhebini tercih etmiş ve fetvalarını bu mezhebe göre vermiştir. Çocuklarına ders verdiği Sultan Selâhaddîn Eyyûbî'nin (ö. 589/1193) Emiri Dâvud b. Mûsek ile Dımaşk'a gitmiş ve oraya yerleşmiş, Emeviyye Camii'nde,⁵ Hz. Zekeriya'nın (as.) kabri başında kırk yıldan fazla insanlara kıraat ilminin yanı sıra, hadis ve Arapça ilimlerini de okutmuş ve vefatına kadar bu vazifeye devam etmiştir. Pek çok ilme vukûfiyeti bulunan Sehâvî'nin kıraat ilminde, kıraat ihtilaflarının illetlerinde, tecvidde ve tefsirde uzman, Arap dili ve belağatını çok iyi bilen ve Şafiî mezhebine göre fetva veren bir müftî olduğu nakledilir. Yaşadığı dönemde ilmî anlamda kendisine yetişebilenin olmadığı, mütekellim, muhaddis, müftî ve şair olduğu belirtilir.⁶

Talebesi Ebû Şâme el-Makdîsî (ö. 665/1267) hocasının vefatıyla ilgili sunları söyler; *"Zamanının âlimi şeyhimiz Alemüddîn es-Sehâvî 12 Cemaziyelâhir 643 (4 Kasım 1245) tarihinde Dımaşk'te, Türbetü's-Sâlihiyye'deki evinde ahirete irtihal etti. Cenazesi öğle namazından sonra Dımaşk camiinde kalabalık cemaatin iştirakiyle kılınan cenaze namazı sonrası*

1417/ 1997), 4: 86; Abdülkâfi es-Sübkî, *Tabakâtü's-şâfiyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâcî, (Mısır: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye), 8: 297-298; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 7. baskı, (Beyrut: Mektebetü'l-Mearif, 1409/ 1988), 13:170; Firûzâbâdî, *el-Bülğa fi terâcimi eimmeti'n-nahv ve'l-luga*, thk. Muhammed el-Misrî, (Suriye: Dâru Sa'd ed-Dîn, 1421/ 2000), 216-217; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*, thk. Ebû İbrahim Amr b. Abdullah, (Kahire: Dâru'l-Lü'lü'e, 1440/ 2017), 2: 784; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhira fi mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, (Mısır: Vizaretü's-Sekâfeti ve'l-İrşadi'l-Kavmî), 6: 354; Celâleddîn es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vüât tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, (Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye), 2: 192; *Hüsnü'l-muhâdara*, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, (Mısır: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1388/1968), 1: 412; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Mahmud el-Arnaûd, (Beyrut: Daru İbn Kesir 1407/ 1986), 7: 385-386. (Sehâvî'nin ced zincirinceki "Attas" ismi Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 3:1245; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/ 1983), 1: 429 ve Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmaü'l-müellifîn*, 1: 192 isimli eserlerde "Ğattâs" olarak geçmektedir).

⁵ Emevî Halifesi Velid b. Abdülmelik tarafından 88/707 yılında yapımına başlanan, İslam mimarisinin ilk örneklerinden olan meşhur cami. 2011 yılında Suriye'de başlayan savaşta bu eşsiz eser büyük oranda tahrip olmuştur. İbn Kuteybe, *el-Mearif*, 4. baskı, (Mısır: Daru'l-Mearif), 565.

⁶Yâkut, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 5: 1963; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22: 394; Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, 2: 312; Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1247; Safedî, *el-Vâfi*, 22: 44; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 785; Süyûtî, *Buğye*, 2: 192; *Hüsnü'l-muhâdara*, 1: 412.

⁷ Türbenin yanında bulunan Sâlihiyye Medresesi Dımaşk'te el-Melikü's-Sâlih (ö.648/1250) tarafından yaptırılan ve Şafiî Mezhebi merkezli eğitime tahsis edilen, Sehâvî'nin de bir dönem müderrislik yaptığı medresedir. (Zehebî, *Siyer*, 22: 137).

Cebel-i Kâsiyûn'a⁸ defnedildi, onun ölümüyle Şam'da şeyhlik de ölmüş oldu, insanlar büyük bir ilim kaybetti".⁹

Kıraat ilmini Mısır'da okuyan Sehâvî'nin hocalarının başında kendisine uzun süre talebelik yaptığı İmam Şâtıbî gelir. Ondan rivayetleriyle birlikte kıraat ilmini tahsil etmesi ve meşhur kasidesi *Hirzû'l-emanî'yi* okumasının yanında, nahiv ve dil konularında da faydalanmıştır. Mısır'daki diğer kıraat hocaları; Ebü'l-Cuyûş Asakir b. Ali (ö. 581/1186),¹⁰ Muhammed b. Yûsuf el-Gaznevî (ö. 599/1203)¹¹ ve Ebü'l-Cûd Ğıyas b. Fâris (ö. 605/ 1209)'dir.¹² Dimaşk'a gittiğinde burada Ebü'l-Yumn el-Kindî'den (ö. 613/1217)¹³ kıraatleri öğrenmenin yanında nahiv ve edebiyat konularında da faydalanmıştır. Muhammed b. Yusuf el-Gaznevî ve Ebü'l-Yumn el-Kindî'ye, Sıbtü'l-Hayyât'ın (ö. 541/1146) *el-Mübhic* isimli eserini okumuştur.¹⁴ Sehâvî Kahire'de el-Karâfe Mescidi'ne yerleşmiş ve uzun müddet bu mescidin imamlık vazifesi ile meşgul olmuştur.¹⁵

Zehebî *el-İber* ve *Tarihu'l-İslam* isimli eserlerinde: *"pek çok kimse Sehâvî'den kıraatleri okudu, Müslümanlar arasında ondan daha çok kıraat ilmini bilen görmedim, döneminin en iyisiydi. Kendisinden kıraat okumak için öğrenciler başka beldelerden gelir, birbirleriyle yarışlırdı. Kurrâdan ondan daha fazla öğrencisi olan birini tanımıyorum"* sözleriyle Sehâvî'nin kıraat ilminin tedrisindeki cehdine ve ilimdeki otoritesine vurgu yapmıştır.¹⁶ Sehâvî'den yedi kıraati okuyanlardan bazıları: Ebü'l Feth Muhammed b. Ali el-Ensârî (ö. 657/1259,¹⁷ kıraatlerin yanında pek çok ilim tahsili için de hocasından istifade eden Ebu Şâme el-Makdîsî, el-Kâdî Abdüsselam ez-Zevâvî

⁸ Cebel-i Kâsiyûn Dimaşk'te pek çok âlimin kabrinin bulunduğu bir tepe. Kaynaklarda yeryüzünde ilk kanı akıtan Kâbil'in Hâbil'i burada öldürdüğü bildirilir. (Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, 2: 464).

⁹ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22: 393-394; Ebû Şâme, *Zeyl ale'r-ravzateyn*, 148: 177; İbn Hallikan, *Vefeyât*, 3: 341; Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1249; *Siyer*, 23: 124; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 170; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 788; Süyûtî, *Buğye*, 2: 192; *Hüsnü'l-muhâdara*, 1: 413.

¹⁰ Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1060-1061; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 651-652.

¹¹ Hatıp el-Bağdadî, *Târihu Bağdad ve zeylühü*, thk. Mustafa Abdülkâdir, 2. baskı, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1425/2004), 15: 91; Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1126-1127.

¹² Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1146.

¹³ İbn Hallikân, *Vefeyât*, 2: 339-342; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 85-87.

¹⁴ Yâkut, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 5: 1963; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22: 394; Kıftî, *İnbâhür-ruvât*, 2: 311; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 3: 340; Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1266; *Siyer*, 23: 123; Safedî, *el-Vâfî*, 22: 44; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 784; Süyûtî, *Buğye*, 2: 192.

¹⁵ Yâkut, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 5: 1963.

¹⁶ Zehebî, *el-İber*, 3: 247; *Tarihu'l-İslam*, sene 641-650, 193-194.

¹⁷ Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1331-1332; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 3: 523-524.

(ö. 681/1283),¹⁸ Takiyüddin Yakub el-Cerâidî (ö. 688/1290),¹⁹ İbrahim b. Dâvud el-Fadilî (ö. 692/1293), Muhammed b. Kaymaz (ö. 702/1303),²⁰ Muhammed et-Tebrizî (ö. 704/1305).²¹ Yedi kıraatin hepsini tamamlamayan öğrencileri de vardır: el-Hatib Şerefüddin Ahmed b. İbrahim el-Fezârî (ö. 705/1306) sadece Nafî', Âsım ve Ebû Amr kıraatlerini okumuş ve *Şâtıbiyye*'yi Sehâvî'den dinlemiştir.²² Ahmed b. Mervan el-Ba'lebekkî (ö. 712/1216),²³ el-Hasen b. Hallal, İsmail b. Mektûm (ö. 716/1317).²⁴ Sehâvî bütün vaktini ilim yolunda harcayan, kendisinden pek çok kişinin kıraat rivayet ettiği ve binlerce insanın ülfetini kazanmış bir âlim olmuştur. Ders okuttuğu camiden çıktığında bineği üzerindeyken bile öğrencilerinin ona Kur'an okumaya devam ettiği aktarılır.²⁵

Sehâvî başta Kur'an ilimleri olmak üzere İslâmî ilimlerin hemen her alanında pek çok eser vermiştir.

Kur'an ilimlerine dair eserleri: 1. *Fethu'l-vasîd fî şerhi'l-kasîd*, 2. *el-Vesîle ilâ keşfi'l-akîle (el-Vesîle ilâ şerhi'l-akîle)*: Şâtıbî'nin resmü'l-mesahif konusundaki *Akiletü etrabi'l-kasâid fî esni'l makâsid* adlı 298 beyitlik manzumesine dair yazılmış şerhtir. Muhammed İdris et-Tâhirî tahkikiyle neşredilmiştir.²⁶ 3. *Cemâlül-kurrâ ve kemâlül-ikrâ*, Sehâvî'nin eserin mukaddimesinde ifade ettiği gibi alanın derleyici kitabı niteliğindedir. Ulûmu'l-Kur'an'a dair yazılmış en temel ve kapsamlı kitapları derleyen kıymetli bir eserdir. Bu geniş kapsam sebebiyle kitaptaki her bir konu başlığı müstakil eser formundadır. Müellif eserin her bölümüne bir kitap ismi vermiştir, bu bölümler toplam 10 kitaptan oluşur.²⁷ 4. *Tefsiru'l- Kur'an*;

¹⁸ Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1350-1352; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, 7: 652-653.

¹⁹ Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1386-1387; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 4: 148.

²⁰ Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1447-1448.

²¹ Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1376; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 3: 438.

²² Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1435-1437; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1: 154-155.

²³ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1: 222; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, 8: 54.

²⁴ Ebû Şâme, *Zeyl ale'r-ravzateyn*, 177; Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 2: 503-504; *Siyer*, 23: 123; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 785-786; Dâvudî, *Tabakât*, 1: 430-431.

²⁵ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22: 394. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 13: 170; Zehebî, *Siyer*, 23: 123.

²⁶ Sehâvî, *el-Vesîle ilâ keşfi'l-akîle*, thk. Muhammed İdris et-Tâhirî, 2. baskı, (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1424/2003); Zehebî, *Siyer*, 23: 124; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 786; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, thk. Şerafettin Yalçın, Rifat Bilge, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1360/1941), 2: 1151; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 709.

²⁷ Alemüddîn es-Sehâvî, *Cemâlül-kurrâ ve kemâlül-ikrâ*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, (Mekke: Mektebetü't-Türâs, 1408/1987), 1: müellifin mukaddimesi; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 786; Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1247; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 1: 593. (Eserin adı; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, sene 641-650: 194;

Kaynaklarda Sehâvî'nin tefsirini Kehf Sûresi'ne kadar 4 cilt hacminde yazdığı belirtilmiştir. İbnü'l Cezerî'nin *Gâyetü'n-nihâye*'de "bu tefsiri inceleyen bu zâtın değerini anlamış olur, zira onda diğer tefsirlerde bulunmayan nükteler, incelikler ve güzellikler vardır" sözleriyle değerlendirdiği eserin günümüze ulaşım ulaşmadığı bilinmemektedir.²⁸ 5. *Hidâyetü'l- mürtâb ve gâyetü'l-huffâz ve't-tullâb fî tebyini müteşâbihî'l-Kitâb*; Kur'an-ı Kerîm'de lafzî benzerliği olan kelimelerin alfabetik düzende ele alındığı manzum eserdir. 431 beyitten oluşur.²⁹ 6. *el-İfsah ve gâyetü'l-işrah fî'l-kıraâtî's-seb'*³⁰ 7. *et-Tebşıra fî sıfâtî'l-huruf ve ahkâmî'l-med (Manzûme fî'l-med)*³¹ 8. *Umdetü'l- müfîd ve uddetü'l-mücîd fî ma'rifet't-tecvîd*; Tecvidle ilgili yaklaşık 60 beyitlik *Nûniyetü's-Sehâvî* olarak da bilinen eser.³² 9. *Tuhfetü'l-kurrâ fî şerhi umdeti'l-müfîd*; Sehâvî'nin *Umdetü'l-müfîd* isimli eserine kendi yazdığı muhtasar bir şerhtir.³³ 10. *Risâle fî Ulumi'l-Kur'an*.³⁴

Hadis ve siyer ilmine dair eserleri: 1. *el-Kasâidü's-seb'a fî'l-medâihî'n-nebeviyye (fî Medhi seyyidi'l-halk)*; Ebu Şâme eseri *Şerhu'l-kasâidi'n-nebeviyye* adıyla şerhetmiştir.³⁵ 2. *Urcûze fî Sireti'n-Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem*.³⁶ 3. *el-Cevâhirü'l-mükellele fî'l-ahbarî'l-müselsele*.³⁷ 4. *Şerhu mesâbihî's-sünne li İmam Huseyn b. Mes'ud el-Begavî*.³⁸

Safedî, *el-Vâfi*, 22: 44 ve İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, 7: 386' da *Cemâlü'l-kurrâ ve tâcü'l-ikrâ* olarak geçmektedir).

²⁸ Yâkut, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 5:1963; Zehebî, *Siyer*, 23: 124; Safedî, *el-Vâfi*, 22: 44; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 786; Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Yazma Tefsir Literatürü*, (İstanbul: Damla Yayınevi, 2007), 665.

²⁹ Sehâvî, *Hidâyetü'l- mürtâb ve gâyetü'l-huffâz ve't-tullâb fî tebyini müteşâbihî'l- Kitâb*, thk. Abdülkadir el-Hatip, (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1414/ 1994), 49-51; Safedî, *el-Vâfi*, 22: 44; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2: 2041; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 709.

³⁰ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 1: 132; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708.

³¹ Sehâvî, *Sıfırü's-sa'âde ve sefirü'l-ifâde*, thk. Muhammed ed-Dâli, 2. baskı, (Beyrut: Dâru Sâdir, 1415/ 1995), 1: 32.

³² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2: 1171-1172; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708.

³³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2: 1172.

³⁴ Sehâvî, *Cemâlü'l-Kurrâ*, 1: 55.

³⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22: 394; Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1335; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 786; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2: 1327; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708.

³⁶ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, 1: 55.

³⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 1: 617; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708.

³⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2: 1700; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708.

İslam hukukuna dair eserleri:1. *Tuhfet'ül-fürûd ve turfetü tehzîbi'l-mürtâd*; Feraiz ile ilgili 330 beyitlik manzume.³⁹ 2. *Tuhfetü'n-nâsik fî ma'rifeti'l-menâsik*; *Keşfü'z-zünûn*'da "el-Menâsik" ve *hediyetü'l-ârifin*'de "Menâsikü'l-hacc" olarak geçen ve 4 cilt olduğu belirtilen eser.⁴⁰

Arap dili ve edebiyatı ile ilgili eserleri: 1. *Sifrü's-sa'âde ve sefiru'l-ifâde*; Sarf ilmine dair bir eserdir.⁴¹ 2. *el-Mufaddal fî şerhi'l-mufassal*; Ebü'l- Kâsım ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) Arap dili gramerine dair *el-Mufassal* isimli eserine Sehâvî'nin yazdığı 4 ciltlik şerhdır.⁴² 3. *Münirü'd-deyâcî ve dürrü't-tenâcî fî tefsiri'l-ehacî*; Zemahşerî'nin *el-Muhâccât ve mütemmimü mehâmmi erbâbi'l hâcât fî'l-ehâcî ve'l-üglütât* isimli eserine Sehâvî'nin tek cilt halinde yazdığı şerhidir.⁴³

Diğer eserleri: 1. *Tenvîru'z-zulem fî'l-cûdi ve'l-keram*,⁴⁴ 2. *Arûsü's-semer fî menâzili'l-kamer*,⁴⁵ 3. *el-Kasîdetü'n-nâsıra li Mezhebi'l-Eşâira*,⁴⁶ 4. *el-Kevkebü'l-vakkâd fî'l-i'tikâd*; Usûlî'd-dîn'e dair eseri, Süyûtî *el-İktisâd fî şerhi'l-kevkebi'l-vakkâd* adıyla şerhetmiştir.⁴⁷ 5. *Levâkihu'l-fiker fî ahbâri men gaber*,⁴⁸ 6. *el-Mufâhera beyne Dimeşk ve'l-Kâhira*.⁴⁹

³⁹ Sehâvî, *Sifrü's-sa'âde*, 1: 33; Safedî, *el-Vâfi*, 22: 44; Firûzâbâdî, *el-Bülğâ*, 217; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708.

⁴⁰ İbn Hallikan, *Vefeyât*, 7: 322; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2: 1830; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 709.

⁴¹ Sehâvî, *Sifrü's-sa'âde*, 1: 46-49; Safedî, *el-Vâfi*, 22: 44; Süyûtî, *Buğye*, 2: 192; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2: 1775; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, 1. baskı, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993), 7: 209.

⁴² Yâkut, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 5: 1963; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 22: 394; Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, 2: 312; İbn Hallikân, *Vefeyât*, 3: 340; Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1247; *Târihu'l-İslam*, sene 641-650: 194; Siyer, 23: 124; Safedî, *el-Vâfi*, 22: 44; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 13: 170; Süyûtî, *Buğye*, 2: 192; Hüsnü'l-muhâdara, 1: 412; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708.

⁴³ Sehâvî, *Sifrü's-sa'âde*, 1: 39-40; Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 3: 1247; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 786; Süyûtî, *Buğye*, 2: 192; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 709. (Zehebî, *Târihu'l-İslam*, sene 641-650: 194'de eserin ismi *Hayru'd-deyâcî fî tefsiri'l-ehacî* olarak, Siyer, 23: 124'de *Münirü'd-deyâcî fî'l-âdâb* olarak ve Safedî, *el-Vâfi*, 22: 44'de *Münirü'd-deyâcî fî tefsiri'l-ehacî* olarak geçmektedir).

⁴⁴ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 1: 501; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708.

⁴⁵ Safedî, *el-Vâfi*, 22: 44; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708.

⁴⁶ Safedî, *el-Vâfi*, 22: 44; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708.

⁴⁷ Süyûtî, *Buğye*, 2: 192; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 2: 1523; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirin*, 2: 519. (Safedî, *el-Vâfi*, 22: 44'te eserin adı *el-Kevkebü'l-vakkâd fî tashihî'l-i'tikâd* olarak geçer).

⁴⁸ İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708.

⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 786; Zirikî, *el-A'lâm kamusü teracim li eşhuri'r-ricâl ve'n-nisa*, (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyin, 1423/ 2002), 5: 154.

II. *Fethü'l-vasîd*'in Kıraat İlmindeki Yeri

Kaynaklarda *Şâtıbiyye* ilk defa şerh edenin Sehâvî olduğu, onu iki cilt halinde şerh ettiği ve bu şerhle hem *Şâtıbiyye*'nin hem de Sehâvî'nin üne kavuştuğu belirtilmiştir.⁵⁰ *Şâtıbiyye* şârihlerinden İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), *Sirâcü'l-kârî*'nin girişinde Sehâvî'den sonra *Şâtıbiyye* üzerine çalışma yapanların onunun takipçisi olduğunu, ondan sonra gelenlerin *Fethü'l-vasîd*'in etkisinde şerh veya ihtisar telif ettiğini belirtmek suretiyle eserin diğer *Şâtıbiyye* çalışmaları üzerindeki tesirini dile getirmiştir.⁵¹ Yine *Şâtıbiyye* şârihlerinden ve Sehâvî'nin de öğrencisi olan Ebû Şâme el-Makdîsî *İbrâzü'l-meânî*'nin mukaddimesinde, insanların *Şâtıbiyye*'den başka kıraat eserlerine iltifat etmez olduğunu belirttiikten sonra, "*Hırzü'l-emânî*'yi insanlar arasında yayan, onu şerh eden, manalarını açıklayan ve manzmun değerine dikkatleri çeken kişi hocamız Alemüddîn es-Sehâvî'dir" sözleriyle *Fethü'l-vasîd*'e işaret eder.⁵² İbnü'l-Cezerî de *Fethü'l-vasîd* ile ilgili "*İmam Sehâvî'nin Hırzü'l-emânî'nin önemine ve müellifin bu ilimdeki konumuna itikadı sonsuzdu ve onlara gönülden bağlıydı. Bu sebeple Hırzü'l-emânî'nin şerhine son derece özen gösterdi. Şerhini Dimaşk'te yazdı. Bu şerhle Sehâvî'nin fazileti ve Şâtıbiyye'nin ünü şehirlerde insanlar arasında yayıldı. Ondan evvel Şâtıbiyye ne biliniyor ne de ezberleniyordu*" değerlendirmelerinde bulunur.⁵³

Şâtıbiyye metninde, müellifin kapalı ve dar lafızlarla geniş olguları anlatmasının yanında, bir de eserin manzum olmasının çizdiği çerçevede cümle yapısında değişiklik ortaya çıkınca, eserin şerh olmadan tam olarak anlaşılmasının mümkün gözükmediği belirtilebilir. *Şâtıbiyye*'yi açıklamak üzere, hocası ile uzun yıllar teşrîk-i mesaide bulunmuş, hocasının kapalı lafızlarında tarzını ve muradını anlamada en isabetli ismin Sehâvî olduğu söylenebilir. Zira Sehâvî hocasının veciz ifadelerini âyetlerle, hadislerle ve şiirlerden örneklerle zenginleştirmiş, *Şâtıbiyye*'yi anlama noktasında

⁵⁰ Yakût, *Mu'cemü'l üdebâ*, 5: 1963; Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, 2: 312; Zehebi, *Siyer*, 23: 124; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2: 786; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, 1: 647; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1: 708; Ziriklî, *el-Âlâm*, 5: 154.

⁵¹ İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kariî'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukriî'l-müntehi fî şerhi hırzî'l-emânî ve bi'l-hâmiş gâysü'n-nef' fi'l-kıraâtî's-seb'*, thk. Ali Muhammed ed-Dıba', (Kahire, 1373/1954), 3.

⁵² Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzu-l-meânî min hırzî'l-emânî fi'l-kıraâtî's-seb'*, thk. İbrahim Adve Avd, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), 8.

⁵³ İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*, 1. baskı, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999), 68.

kendinden sonraki şârihleri etkilemiş ve her dönemden okuyucuya fasih ve anlaşılır şekilde *Şâtıbiyye* metnini anlama imkânı sunmuştur.

Fethü'l-vasîd'in kaynakları bilgisi için öncelikle *Hırzû'l-emânî*'nin kaynaklarını zikretmek gerekir. İmam Şâtıbî eserin 68. beyitinde *Hırzû'l-emânî*'nin, Ebû Amr ed-Dânî'nin *Teysir*'inin manzum ve muhtasar hali olduğunu söyler.⁵⁴ Bu bilgidен hareketle Ebû Amr ed-Dânî ve *Teysir*'i birincil kaynaktır. Bununla birlikte *Şâtıbiyye*'nin diğer kaynakları: Harflerin mahreçleri bâbı 1143. beyitte ismini zikrettiği Sîbeveyhî'nin⁵⁵ (ö. 180/796) *el-Kitab*'ı, aynı bâbın 1144. beyitinde isimlerini zikrettiği Sîbeveyhî'nin talebesi, Kutrub olarak bilinen Muhammed b. el-Müstenir (ö. 206/822)'in *Meânî'l-Kur'an*'ı, Arap dilinde Kufelîlerin imamı, Ebû Zekeriya Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822)'nin *Meânî'l-Kur'an*'ı. Ayrıca Basra'lı dil âlimi Ebû'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830)⁵⁶ ve Ebû Amr Sâlih b. İshak el-Cermî (ö. 225/840)'den de nakillere yer verilir.⁵⁷ Tekbir bâbının 1133. beytinde ismini zikrettiği Ebû'l-Feth Fâris b. Ahmed el-Hımsî'nin⁵⁸ (ö. 401/1010) *el-Menşe' fi'l-kıraâtî's-semân* isimli eseri ve istiâze bâbının 99. beytinde ismini zikrettiği Ebû'l-Abbas el-Mehdevî'nin⁵⁹ (ö. 440/1048?) *el-Hidâye* ve *Şerhu'l-hidâye*'si de kaynaklar arasındadır.⁶⁰

Zikredilen bu kaynaklara ilave olarak Sehâvî ashaptan, tâbîinden ve isimlerine İbnü'l-Cezerî'nin *Gâyetü'n-nihâye*'sinde de rastlamanın mümkün olduğu kiraat âlimlerinden nakillere yer verir. Dânî'ye ait ancak kaynaklarda zikredilmeyen Kur'an'daki "yâ" harfinin okunuşu ile ilgili hükümleri içeren *Kitabü't-tebyîn* isimli bir eserden de bahseder ve oradan nakillerde bulunur.⁶¹ Ebû İshâk İbrahim ez-Zeccâc (ö. 311/923)'ın *el-Meânî fi'l-Kur'an*'ı,⁶² Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî (ö. 437/1045)'nin diğer eserleri ile *el-Keşf an vücuhi'l-kıraât*

⁵⁴ "وفي يُسْرِهَا التَّيْسِيرُ رُمْتُ الْخِصَاةُ / فَأَجْنَتْ بِعَوْنِ اللَّهِ مِنْهُ مُؤَمَّلًا ."

⁵⁵ " وَحَرَفٌ يُدَانِيهِ إِلَى الظُّهْرِ مَدْخَلٌ / وَكَمْ حَاذِقٍ مَعَ سَيِّئُوهُ بِهِ اجْتَلَى ."

⁵⁶ Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 2: 36-43.

⁵⁷ " وَمِنْ طَرْفِ هُنَّ الثَّلَاثُ لُطْرُبٌ / وَيَخِي مَعَ الْحَرْوِيِّ مَعْنَاهُ فُؤَلًا ."

⁵⁸ " وَقِيلَ بِهِذَا عَنْ أَبِي الْفَتْحِ فَارِسٍ"

⁵⁹ " وَإِخْفَاؤُهُ فَصَلَّ أَبَاهُ وَعَسْنَا / وَكَمْ مِنْ فَتَى كَالْمَهْدَوِيِّ فِيهِ أَغْمَلًا ."

⁶⁰ Muhammed b. Hasan ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, 2. baskı, (Mısır: Dâru'l-Meârif), 66-72, 72-75, 131- 133; Kiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 3: 219-220; Hatip el-Bağdadî, *Târihu Bağdad*, 9: 314- 315; Çollak, *Kıraat İlminde İmam Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye*, 89- 99.

⁶¹ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd fi şerhi'l-kasîd*, thk. Cemâleddîn Muhammed Şeref, (Mısır: Dâru Sahâbeti't-Türâs, 1425/ 2004)1: 398.

⁶² Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibba' fi tabakâti'l-etibba'*, thk. İbrâhim es-Sâmerrâî, 3. baskı, (Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1405/1985), 183-185.

ve *ileliha'sı* ve Zemahşerî'nin *Keşşâfı* da nakillerde bulunduğu eserler arasındadır.⁶³

Bunların yanında Sehâvî'nin nakillerde bulunduğu diğer isimler ise şunlardır: Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838),⁶⁴ Hulvânî (ö. 250/864),⁶⁵ Sa'leb olarak bilinen Kûfe'li dil âlimi Ahmed b. Yahyâ (ö. 291/904),⁶⁶ Sa'leb ve Muhammed b. Yezîd el-Müberred'in öğrencilerinden dil âlimi Muhammed b. Ahmed b. Keysân (ö.299/912),⁶⁷ Dâcûnî (ö.324/936),⁶⁸ Ubeydullah el-Hâkânî,⁶⁹ *Kitabü idahü'l-vakf ve'l-ibtidâ* sahibi Ebû Bekir Muhammed b. Kâsım el-Enbârî (ö. 328/940).⁷⁰ Sehâvî'nin eserde yoğunlukla İbn Mücâhid (ö. 324/936), Ebû'l-Hasen Tâhir b. Galbûn (ö. 399/1009), Mehdevî ve Dânî'den nakiller verdiğini görmekteyiz. Ayrıca müellif Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), İmam Malik (ö. 179/795), İmam Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) kıraat tercihlerine ve kıraat imamları hakkında yorumlarına da yer vermiştir.⁷¹

Sehâvî eserde beyitleri açıklarken belli bir düzeni takip eder. Kıraat âlimlerinin pek çoğu gibi dil ve edebiyatta uzman olan Sehâvî, öncelikle beyitlerde geçen kelimeleri lugavî olarak inceler; kökü, yapısı ve vezni hakkında bilgiler verir, manasını açıklamak üzere eş anlamlı sözcüklerden yararlanır. Kelimelerin cümle içindeki konumunu zikretmesi, metin manzum olduğu için anlama kolaylığı sağlaması bakımından oldukça faydalıdır. Açıkladığı kelimelerin kullanımına dair âyet, hadis, şiir ve Arap sözlerinden istişhadda bulunur. Nâzım Şâtîbî, beyitlerde farklı bir üslup ile eş anlamlı olan kelimelerden çoğunlukla yararlanmıştı. Beyitlerde farklı anlamda kullandığı kelimelerin zâhiren ve bâtinen ifade ettikleri vardır. Sehâvî önce beyitlerin zâhirî manasını verir. Ardından hocasının simgelerle kelimelerin içine gizlediği konu anlatımını "أي" ifadesiyle açıkladıktan sonra "قلت" diyerek zaman zaman kendi tercihini de belirtir. Sehâvî eserde Kur'an lafızlarının okunuşu ile ilgili kıraat âlimlerinin tercihlerini verdikten sonra, bu tercihlere dilciler veya başka

⁶³ Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 3: 313-315.

⁶⁴ Zübeydî, *Tabakât*, 200.

⁶⁵ Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 1: 437- 438.

⁶⁶ Zübeydî, *Tabakât*, 141- 150.

⁶⁷ Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 3: 57-59.

⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 3: 185-186.

⁶⁹ Zehebî, *Mârifetü'l-kurrâ*, 2: 554.

⁷⁰ Enbârî, *Nüzhâtü'l-Elibba'*, 197-204; Recep Koyuncu, *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü (İbnü'l-Enbârî, Ed-Dânî ve Es-Secâvendî Örneği)* (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, 2015), 98.

⁷¹ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 1: 81, 92.

âlimler tarafından yöneltilen eleştirileri nakleder ve gerekçelerini açıklar. Eserde beyitlerde geçtiği kadarıyla imamların tercihlerine yer vermiş, bütün kurallarla ilgili, uygulamayı yapan imamları çoğu zaman tek tek, açık açık zikretmemiştir.

Eserde beyitleri açıklamak üzere zikredilen hadislerin çoğunluğu, kütüb-i tis'ada bulunan sahih hadislerden oluşmaktadır. Bunun yanında Kur'an'ın faziletleri ve Kur'an ehline müjdelenen haller gibi konuların açıklanmasında sahih hadislerin yanında hasen ve zayıf olarak nitelendirilen hadislere de yer verilmiştir.

III. *Fethü'l-vasîd*'de Ele Alınan Ferşî İhtilafların Tefsire Etkisine Örnekler

Kıraat ilminde kârîlerin ihtilaf ettiği vecihler usûl ve ferşe dayalı olmak üzere ikiye ayrılır. Usûl farklılıkları kurrânın uyguladığı düzenli genel kuralları ifade eder; imâle, idgâm, zamirin sılası gibi. Ferşü'l-hurûf türünden farklılıklar ise Kur'an'da belli bir kaideye dayanmayan, tek tarz üzere olmayan yaygın ve dağınık bulunmasından dolayı bu ismi almış, üzerine kıyas yapılmayan kıraat ihtilaflarına denir; Fâtîha Sûresindeki "ملك" kelimesinin "elif" ilaveli "مالك" şeklindeki okunuşu gibi. Ferşî farklılıklar kelimenin harfinin, harekesinin, siygasının ve i'râbının değişmesi şeklindedir ve âyetin manasında az veya çok değişikliğe sebebiyet verir.⁷²

Sehâvi Eserinin "Ferşü'l-Hurûf" bâbında, ihtilafları klasik usulde sûre sûre ele almış, ihtilafların nedenleri lugavî olarak incelemiş ve açıklayıcı nakillere yer vermiştir. Kaynaklarda Sehâvî'nin Kehf Sûresi'ne kadar ince kavrayışlar ve nüktelerle dolu fakat bugün elimizde bulunmayan değerli tefsirinden bahsedilir. Buradan hareketle tefsir ilmine vukûfiyeti bilinen âlimin, ihtilaflar neticesinde ortaya çıkan mana zenginliğine yalın ve etkileyici bir anlatımla değindiğini bu eserinde de görürüz. Eserin takip ettiği yöntem, üslûbu ve müellifin tefsir ilmindeki derinliği hakkında bilgi vermesi amacıyla sınırlı sayıda örneği burada zikrettik. Bu bâbda, müellifin yaklaşık olarak 16. cüzden itibaren, ilk sûrelere nispeten açıklamalarını daha kısa tuttuğunu tespit ettiğimizden, örnek aktarımını zengin lugavî ve anlam açıklamalarıyla desteklenmiş *seb'u't-tivâl*'de yoğunlaştırdık.

⁷² Muhammed Abdülazim Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi ulumi'l-Kur'an*, 3. baskı, (Matbaatü'l-Bâbî'l-Halebî), 1: 441; Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, (Konya: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 46, 161; Yaşar Akaslan, "Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4, (2017): 8-9.

Bakara Sûresi 36. âyette geçen "فَأَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ" "*Şeytan onların ayağını kaydırıldı*" ibaresinde İmam Hamza (ö. 156/773), "lâm" harfini şeddesiz olarak ve öncesine "elif" ekleyerek okur; "فَأَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ".⁷³ İlk tercihte "زَلَّ" fiili "افعال" kalıbında "إِزْلَالٌ" masterında okunmuş, ikinci tercihte ise "إِزْلَالٌ" masterında okunmuştur. Buradaki değişimle ortaya çıkan mana zenginliğini Sehâvî şöyle açıklar; "فَأَزَلَّهُمُ" halinde "*Şeytan onların ayağını kaydırıldı*" anlamı vardır. "فَأَزَلَّهُمُ" olduğunda ise, âyetin devamında gelen "فَأَخْرَجَهُمَا" "*Onları oradan çıkardı*" manasını güçlendirecek şekilde, ibare "*uzaklaştırmak*" anlamına gelmiştir. Bununla birlikte "فَأَزَلَّهُمُ" ibaresinin "*Onlara zeval verdi*" anlamı da vardır.⁷⁴

Bakara Sûresi 106. "... مَا نُنسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا..." âyette "نُنسَخُ" kelimesini yalnızca İbn Âmir (ö. 118/736) "nûn"û madmûm, "sîn"i ise meksûr; "نُنسِئُ" olarak okur. Âyetin devamında gelen "نُنسِئُهَا" kelimesini Nâfi'(ö. 169/785), İbn Âmir, Âsım (ö. 127/745), Hamza ve Kisâî (ö. 189/805) yukarıda geçtiği şekilde "نَسَى" "hemze"siz olarak "*unutturmak*" anlamına gelecek şekilde, İbn Kesîr (ö. 120/738) ve Ebû Amr (ö. 154/771) "hemze"li olarak "*tehir etmek*" anlamına gelecek şekilde okur; "نَسَا".⁷⁵

Bakara Sûresi 164. âyette "...وَتَضْرِبُ الرِّيحَ..." ibaresindeki "الرِّيحَ" kelimesi kurrânın kelimenin tekil ve çoğul kullanımında ihtilafına örnek olarak verilebilir. İmam Hamza, Kisâî ve Halef bu kelimeyi tekil olarak "الرِّيحَ" şeklinde okur.⁷⁶ Sehâvî bu kelimenin tekil ve çoğul iki vecihle okunmasının âyetin bağlamında gelen anlama göre değişen hikmeti olduğunu anlatır. Ona göre "*Rahmetin önünden müjdeci olarak (bulutları harekete geçirsin diye) gönderilen rüzgâr*" (A'raf 7/57; Furkân 25/48; Neml 27/63; Rûm 30/46, 48; Fâtır; 35/9) anlamında, Arapların kullandığı şekliyle yağmura sebebiyet veren ve tek bir yönden gelen tek bir rüzgârın kastedildiği kible/cenûb rüzgârı anlaşıldığı zaman, bu kelimenin tekil halde okunmasının hikmeti ortaya çıkar. Kelimeyi çoğul olarak kullanıldığında ise bütün rüzgâr çeşidinin kastedildiği, batıdan ve doğudan olmak üzere belli yönün kastedilmediği, yukarıda anlatıldığı gibi bir

⁷³ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kıraât*, thk. Şevkî Dayf, 2. baskı, (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1400/1980), 153; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr fi'l-kıraâtî'l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dıba', (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye), 2: 211; Abdülfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, (İstanbul: Hanifiyye Kitabevi), 22.

⁷⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, ed. Murat Sülün, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 1: 350; Sehâvî, *Fethü'l-vasid*, 1: 406- 407; Ali Öge, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsirinde Kıraatlerin Kullanımı", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34 (2012), 60.

⁷⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 168; Sehâvî, *Fethü'l-vasid*, 1: 424- 426; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 219; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 29.

⁷⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 172-173; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 223; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 31.

cinsi olmayan, mutlak anlamda rüzgâr için kullanım kastedilmiş olur. (Şûrâ 42/33, İbrahîm 14/18 ayetlerinde kullanıldığı gibi).⁷⁷

Bakara Sûresi 191. âyette geçen "ولا تُقاتِلوهُم" "*Onlarla savaşmayın*" fiilinde muzarî harfi fethalı, "kâf" harfini sakın ve "tâ" harfini sakın olarak "ولا تُقاتِلوهُم" şeklinde okuyanlar Hamza ve Kisâî'dir. Bu iki tercih arasındaki manayı derinleştiren ince farkı Sehâvî şöyle açıklar; "ولا تُقاتِلوهُم" şeklinde tercih yapıldığı zaman anlam işteş olmaktan çıkıp "*Onlar sizinle savaşa başlamazsa siz de başlamayın*" anlamına gelir ve müfessirlerin bildirdiği de anlamın bu yönde olduğudur. "ولا تُقاتِلوهُم" vechinde okuyanlar ise, bu âyeti bir önceki 190. âyetle "سَبِّحْ لِلَّهِ الذِّكْرَ الْعَظِيمَ الَّذِي لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِي يَتَّبِعُ أَمْرَهُ السَّكِينُ" "*Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın, fakat aşırılığa sapsayın; Allah aşırılığa sapanları sevmez*" kıyas ederek işteş olarak okur. Oysa kıraat tercihinde bir mevzu diğeriyle kıyas edilmez, nakille sabit olana ittiba edilir.⁷⁸

Bakara Sûresi 219. âyette "يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ" "*Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah hem de insanlar için bazı yararlar vardır."* "إِثْمٌ كَبِيرٌ" "*büyük günah*" ibaresini İmam Hamza ve Kisâî "bâ" harfini "sa"ya çevirerek "إِثْمٌ كَثِيرٌ" "*çok sayıda günah*" olarak okur.⁷⁹ Böyle okuyanların delili âyetin işaret ettiği üzere içkinin küfür, her türlü fuhşiyat; günah işlemek, Allah'ın yasakladığı işlere yönelmek ve emrettiklerini terk etmek gibi pek çok günaha sebebiyet vermesi anlamında "كثير" kelimesinin uygunluğudur. Bunun yanında "إِثْمٌ" kelimesinin "كثير" sıfatıyla beraber kullanıldığı da bilinmektedir. "كثير" kelimesi ile okuyanlar ise âyetin devamında gelen "صَغِيرٌ" kelimesinin "إِثْمٌ" kelimesinin delil getirirler. Ayrıca "صَغِيرٌ" kelimesinin "كثير" sıfatıyla ifade edildiğini "قليل" denmediğini, bu durumda da "صَغِيرٌ"nin zıttı olan "كثير"nin kullanılmasının uygun olduğunu belirtirler.⁸⁰

Âl-i İmrân Sûresi 12. âyette "قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْيُهُمْ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ" "*İnkâr edenlere de ki: Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız!*" "تُحْشَرُونَ" "سَعْيُهُمْ" fiillerini gaip kalıpta "yâ" ile okuyanlar Hamza ve Kisâî'dir, onların dışındakiler muhatap siyga ile okur.⁸¹ Gaip siyga ile okuyanların tercihi, Ferrâ'nın bu âyette muhatap olan Yahudiler, hallerinden haber verilen ve gaip olanların ise müşrikler olduğu açıklamasıyla anlaşılabilir. Buna göre âyet-i kerîmenin başındaki "قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا" ibaresi

⁷⁷ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 1: 438-440.

⁷⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 179; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 1: 451; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 227; Pâlüvî, *Zübdetü'l-irfân*, 34.

⁷⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 182; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 227; Pâlüvî, *Zübdetü'l-irfân*, 34.

⁸⁰ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 1: 456.

⁸¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 201; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 238; Pâlüvî, *Zübdetü'l-irfân*, 39.

Yahudiler için, "سَيُغْلَبُونَ وَيُحْشَرُونَ" ibaresi de müşrikler için olduğu anlaşılır. Muhatap siyga ile okuyanlardan Ebû Amr'ın delili ise devamında gelen 13. âyetteki "قَدْ كَانَ لَكُمْ" hitâbının yine muhatap gelmesidir. Zemahşerî (ö. 538/1144) ise bu ihtilafı şöyle açıklar: Bu fiillerin başına "Onlara de ki!" ibaresi takdir edilerek "yâ"lar "tâ"ya dönüştürülerek muhatap siyga ile okunur. Burada fiiller "tâ" ile "وَيُحْشَرُونَ" "سَيُغْلَبُونَ" şeklinde okunduğunda mağlup olacaklarının ve cehennemde toplanacak olmalarının haberi onlara verilir; "yâ" ile okunduğunda ise bu hallerinin onlara iletilmesi Hz. Peygamber Aleyhisselam'dan istenmiştir.⁸²

Âl-i İmrân Sûresi 37. âyette "فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا" "Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi." "وَكَفَّلَهَا" fiilini Âsım, Hamza ve Kisâî "fâ" harfinin teşdîdi ile, kalanlar "fâ" harfinin tahffî ile "وَكَفَّلَهَا" şeklinde okurlar.⁸³ Fiil "وَكَفَّلَهَا" olduğunda Zekeriya Aleyhisselam'ı kefil kılan (fail) Allah Teâlâ olmuştur. "وَكَفَّلَهَا" olduğunda ise konunun devamında gelen 44. âyette Hz. Meryem'in himayesi konusunda işaret edildiği üzere, kura için atılan kalemi Zekeriya Aleyhisselam çekmiş, böylece fail Zekeriya Aleyhisselam olmuştur.⁸⁴

Âl-i İmrân Sûresi 39. ve 45. âyetlerdeki "يُبَشِّرُكَ، يُبَشِّرُكَ" fiillerini ve İsrâ Sûresi 9. âyet ile Kehf Sûresi 2. âyette geçen " وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ " fiillerini, Hamza ve Kisâî "yâ"yı fethalı "bâ"yı sakın ve "şîn"i tahffî ile dammeli olarak "يُبَشِّرُكَ" şeklinde okurlar. Bunların dışında gelen (Zümer 39/17) "فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ" gibi yerlerde "şîn" in şeddeli okunmasında icma vardır.⁸⁵ Sehâvî bu değişimle oluşan farkı, fiildeki "şîn" harfinin tahffî ile okunduğu zaman mutluluk, sevinç, teşdîd ile okunduğu zaman ise müjde anlamına geldiği şeklinde açıklamıştır.⁸⁶

Âl-i İmrân Sûresi'nin 195. "... فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا..." âyetinde "وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا" ibaresini Hamza ve Kisâî takdim ile yani "وَقُتِلُوا" lafzını önce okur. Sehâvî bu kiraatin sahih ve Sahabeden naklinin sabit olduğunu ifade eder. Manası "...Hicret edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet görenler, savaşanlar ve öldürülenler..." olan âyet bu takdim ile okuyuşta "öldürülenler ve savaşanlar" anlamına gelmiş olup bu vecih "öldürülenlerin

⁸² Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 882; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 6- 7.

⁸³ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 204- 205; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 239; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 40.

⁸⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 926; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 11.

⁸⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 205-206; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 239; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 40-41.

⁸⁶ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 15-16.

ölmüş olmalarının sebebi katil sırasında savaşıyor olmalarıdır” şeklinde açıklanmıştır. İbn Kesîr ve İbn Âmir ise "وَقْتَلُوا" şeklinde fiilin "tâ" harfini teşdîd ile "teker teker öldürülenler" anlamında okur. Aynı ihtilaf Tevbe Sûresi 111. âyetteki "فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ" için de geçerlidir. Ancak burada İbn Kesîr ve İbn Âmir "tâ" harfini şedde ile okumaz.⁸⁷

Nisâ Sûresi'nin 5. " جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا... " âyetindeki "قِيَامًا" lafzını Nâfi' ve İbn Âmir "elif" in hazfi ile "قِيَامًا" şeklinde okur.⁸⁸ Ahfeş, Kisâî ve Ferrâ "القيام" ve "القيامة" kelimelerinin aynı anlamda olduğu, Basralılar ise "قيام" in "قيمة" kelimesinin çoğulu olduğunu söyler. Sehâvî, şayet kelime Basralılar'ın dediği gibi kıymet manasına gelirse bu âyette uygun olma ihtimalinin olduğunu, çünkü âyette buyurulan "Allah'ın sizin için geçim kaynağı kıldığı mallarınızı" ifadesini destekler nitelikte malın insan için kıymetinin olduğunu belirtir. Fakat bu kelimenin geçtiği diğer iki yer olan Mâide Sûresi 97. âyet "قِيَامًا لِلنَّاسِ" ve En'âm Sûresi 161. âyetteki "دِينًا قِيَامًا" ibarelerin anlamı "destek, sebat ve devam" olduğundan, takdir edilen kıymet manasının bu âyetlerde anlamı tamamlamadığı ifade eder.⁸⁹

Mâide Sûresi 47. âyette "وَلِيُحْكَمَ" ibaresini, yalnızca Hamza "lâm"ı kesralı, "mîm"i fethalı olarak "وليحكم" şeklinde okur.⁹⁰ Hamza'nın tercihinde "lâm" "كي" "için" manasında kullanılmış ve âyet-i kerîmenin anlamı; "İncil'e inanların, Allah'ın onun içinde indirdiği ile hükmetmesi için" olmuştur. "وليحكم" olarak okuyanlar ise bu fiili emir anlamında kullanır. O zaman da âyet-i kerîmenin anlamı "İncil ehli Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsin" olur.⁹¹

Mâide Sûresi 112. âyette "هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ" "...Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?" ibaresindeki "يَسْتَطِيعُ" fiilini yalnızca Kisâî muhatap sıyağı ile ve "bâ"yı mansub olarak "يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ" şeklinde okur.⁹² Sehâvî, Muaz b. Cebel, Hz. Âişe, Hz. Ali, İbn Abbas'ın da "tâ" ile okuduğunu naklettikten sonra, Havarîlerin Allah'ın gökten sofrayı indirebileceğine dair şüphesi olmasının düşünülmemeyeceğini belirtir. Bunun akabinde İbn Cübeyr'den burada muhatap olanın isâ Aleyhisselâm olduğunu ve ona

⁸⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 221-222; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 1174; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 40; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 243; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 45.

⁸⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 221-222; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 247; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 45.

⁸⁹ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2, 44.

⁹⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 244; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 254; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 51.

⁹¹ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 68.

⁹² İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 249; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2: 256; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 52.

hitaben “*Rabbine sorabilir misin?*” şeklinde bu fiilin kullanıldığı aktarır. Bu fiil gâib siyya ile okunduğunda anlam; “*Rabbin bunu yapabilir mi?*” olmuş, Sehâvî bu anlamı da mü’minlerin peygamberlere Allah’ın fiilleri hakkında sorular sorması caizdir ve inkâr edilmez olarak açıklamıştır.⁹³

En’âm Sûresi 100. âyette geçen "حَرَفُوا" fiilini şeddeli "حَرَفُوا" olarak okuyan yalnızca Nâfi’dir.⁹⁴ Sehâvî manası “... *Bilgisizce Allah’a oğullar ve kızlar uydurdular*” olan âyetin, şeddeli okuyuş ile derinleşen anlamını şöyle açıklar; şedde çokluk ifade eder, Allah’a kızlar yakıştıranlar da yalnızca âyette zikredilen müşrikler değildir. Yahudiler ve Hıristiyanlar da onların dediği gibi “*Melekler Allah’ın kızlarıdır*” demişlerdir.⁹⁵

En’âm Sûresi 137. âyette, manası “*Ve böyle müşriklerden birçoklarına çocuklarını öldürmeyi onların ortakları süsledi*”⁹⁶ olan "وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَبِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ" olan "شُرَكَائِهِمْ" cümlesini, İbn Âmir’in dışındakiler "زَيْنَ" fiilinin failini "شُرَكَائِهِمْ", mef’ulünü de "قَتَلَ" olarak, "أَوْلَادِهِمْ" kelimesini de faili mahzûf "قَتَلَ" mastarının mef’ulü olarak okur. Burada "شُرَكَائِهِمْ" “ortakları” kelimesi “*şeytanlardan olan ortakları*” anlamındadır. İbn Âmir ise, Şam mushafında "شُرَكَائِهِمْ" kelimesinin “yâ” ile yazılmasına istinaden, muzaf ve muzafun ileyhın arasını ayırarak "قَتَلَ" şeklinde okur. Bu durumda ise âyet-i kerîmenin anlamında “*mallarına ortak olan evlatları*” şeklinde bir değişme meydana gelir. İbn Âmir "قَتَلَ" kelimesini "شُرَكَائِهِمْ" kelimesine izafe edip ikisinin arasını ayırarak okumuştur. Sehâvî burada İbn Âmir’in bu tercihinin yapılan eleştirileri naklederek, seleften gelen bilgilere göre, muzaf ve muzafun ileyhın arasının ayrılmasının ancak şiirlerde caiz görüldüğünü, Basralı dilcilerin İbn Âmir’i bu tercihi sebebiyle ta’n/iftira, ile nitelediklerini aktarır. Bunun üzerine akıllara gelmesi muhtemel “*Şayet kıraatlerin yedi kıraat imamından nakli sabit ise, İbn Âmir’i ta’n ile nitelemek ne anlama geliyor?*” sorusunu şöyle cevaplar; “*Nakil ile gelmeyeceği mushaf hattında olsa dahi kıraat imamı itimat etmez, izafetin arasının ayrılması şiirde de kelimada da kullanılmıştır*”.⁹⁷

⁹³ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 76.

⁹⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 264; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 261; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 56.

⁹⁵ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 97-98.

⁹⁶ Celâleddîn el- Mahallî- Celâleddîn es-Süyûtî, *Celâleyn Tefsiri*, trc. Okan Kadir Yılmaz, Orhan Ençakar, (İstanbul: Yasin Yayınevi), 1: 144.

⁹⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 270; Zemahşerî, *Keşşâf*, 2: 756; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 106- 107; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 263; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 57.

A'râf Sûresi 57. âyette gelen "وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ بُشْرًا" cümlesindeki "بُشْرًا" kelimesini Âsım bu şekilde, Nâfi', İbn Kesîr ve Ebû Amr "نُشْرًا" olarak "bâ" yerine dammeli "nûn" ve dammeli "şîn" ile, İbn Âmir "نُشْرًا" olarak "bâ" yerine dammeli "nûn" ile, Hamza ve Kisâî ise "نُشْرًا" olarak "bâ" yerine meftûh "nûn" ile okur.⁹⁸ "بُشْرًا" kelimesi "بشیر" in çoğulu, "ayrı ayrı, dağılmış vaziyette" anlamındaki "نُشْرًا" kelimesi "نُشُور" ün çoğulu ve "نُشْرًا" da onun tahfifli hali, "نُشْرًا" ise "نَشَرَ" fiilinin mastarıdır. Sehâvî bu âyetteki kıraat farklılığının manaya etkisine değinmemiştir. İlâhî hitabın derinliğine dair tükenmeyen örneklerden biri olması hasebiyle burada değişen mana ile ilgili bilgi vermek uygun olacaktır. "O, rüzgârları rahmetinin önünde müjdecî (yayıcı) olarak gönderendir" manasına gelen bu âyette "نُشْرًا" "yayıcı" ve "بُشْرًا" "müjdecî" kelimeleri ile rüzgârların iki özelliğinden bahsedilmektedir; bunlardan biri rüzgârın yağmurun müjdecisi olması diğeri ise bulutları ve tohumları yayarak yeryüzünde canlılığın devamını teminidir.⁹⁹

A'râf Sûresi 105. âyetteki "حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ" ifadesindeki "علي" lafzını yalnızca Nâfi' şeddeli meftûh "yâ" ile "علي" şeklinde okur.¹⁰⁰ Sehâvî bu kelimedeki dört kıraat vechini Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ından nakleder: Meşhur olan birinci vecih; "حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ" "Allah Teâlâ hakkında gerçek neyse sadece onu söylemek benim işimdir", ikinci vecih Nâfi' kıraati; "حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ" "Bana düşen, Allah hakkında gerçek neyse sadece onu söylemektir", üçüncü vecih Abdullah İbn Mes'ud kıraati; "حَقِيقٌ أَنْ لَا أَقُولَ" "Bana Allah Teâlâ hakkında gerçek neyse sadece onu söylemem yakışır", dördüncü vecih Übeyy b. Ka'b kıraati; "حَقِيقٌ بَأَنَّ لَا أَقُولَ" "Ben Allah Teâlâ hakkında gerçek neyse sadece onu söylemeye layık biriyimdir".¹⁰¹

Enfâl Sûresi 9. âyette "... Ben size ard arda bin Melekle yardım ediyorum..." ifadesinde "أَتِي مُمِدِّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَدِّفِينَ" kelimesindeki "dâl" harfini fethalı okuyan yalnızca Nâfi' dir.¹⁰² Kelimedeki "dâl" harfi kesralı okunduğu zaman âyetin anlamı "Birbiri ardınca gelen mü'minlerin peşlerine melekleri takarak onlara yardım edeceğim" olmaktadır. Buna ilaveten Zemahşerî de "Melekler, mü'minleri gözlerinin önünde olması ve korumak için arkalarından

⁹⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 283; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 269; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 59.

⁹⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2: 862; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 115-116; Mahallî- Süyûtî, *Celâleyn Tefsiri*, 1: 156; Rahim Tuğral, "Farklı Kıraatlerin Tefsirdeki Yeri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (1992), 276.

¹⁰⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 287; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 270; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 60.

¹⁰¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 926; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 1118-119.

¹⁰² İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 304; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 275; Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 63.

onları takip edip cesaretlendirmektedir” anlamı vermiştir. “Dâl’in fethalı okunmasında ise “Melekleri birbirinin peşine takacağı” anlamı vardır.¹⁰³

Enfâl Sûresi 59. âyette "وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا" "inkâr edenler asla yakayı kurtardıklarını zannetmesinler..." ibaresinde "يَحْسَبَنَّ" fiilini “yâ” ile okuyanlar İbn Âmir, Hafs ve Hamza’dır, onların dışındakiler “tâ” ile muhatap siygada okur. Yalnız İbn Âmir ve Hamza Nur Sûresi 57. âyette geçen "يَحْسَبَنَّ" fiilini “yâ” ile diğerleri “tâ” ile okur. Bu âyette "يَحْسَبَنَّ" fiili gâib siygada okunduğu zaman fail "كَفَرُوا" olmakta, muhatap siyga "تَحْسَبَنَّ" ile okunduğu zaman ise fail Nebî Aleyhisselam olmaktadır.¹⁰⁴

Yûsuf Sûresi 90. âyette "إِنَّا لَأَنتَ يُوسُفُ" ibaresindeki istifhâm hemzesini İbn Kesîr okumaz, ihbârî cümle olarak "إِنَّا" şeklinde okur.¹⁰⁵ Sehâvî manası “Yoksa sen, sen Yusuf musun!?” olan âyette, istifham hemzesi olmadan okuyuşun da manaya uygun olduğunu söyler ve ekler: Kardeşleri Yusuf’u tanıdı ama taaccüp de ederek bunu böyle dediler. Eğer yalnızca soru olarak sormuş olsalardı Yusuf kendini tanıtmak üzere onlara “Ben Ya’kub’un oğlu Yusuf’um” derdi, ama o onlara: “Ben Yusuf, bu da kardeşim” diye cevap vermeyi yeterli gördü.¹⁰⁶

Hac Sûresi 51. âyette geçen "مُعَاجِرِينَ" lafzını burada ve Sebe Sûresi 5. ve 38. âyetlerde İbn Kesîr ve Ebû Amr “cîm”i şeddeli ve “elif”in hazfi ile "مُعَاجِرِينَ" şeklinde okur.¹⁰⁷ Manası “Âyetlerimizi geçersiz kılmak için çaba gösterenler ...” olan âyetteki lafzın okunuşu "مُعَاجِرِينَ" olduğu zaman “Âyetlere sihir, şiir ve buna benzer iftira atarak Hz. Peygamber’i aciz bırakmaya çalışmada birbirleriyle yarışanlar” manası anlaşılmakta, "مُعَاجِرِينَ" olarak okunduğunda ise “Âyetlerimize iftira atma konusunda ulaşmak istedikleri yere ulaşmakta aciz kalanlar” anlaşılmaktadır.¹⁰⁸

Müzzemmil Sûresi 6. âyette geçen "وَطْنَا" kelimesini Ebû Amr ve İbn Âmir “vâv”ı kesra ile “tâ”yı fetha ve ardından “elif” ile "وطاء" olarak, onların dışındakiler ise “vâv”ı fethalı ve “tâ”yı sakin olarak okur.¹⁰⁹ Manası “...Gece

¹⁰³ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2: 1090-1092; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 130.

¹⁰⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 307; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 133; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 277; Pâlüvî, *Zübdetü'l-irfân*, 52.

¹⁰⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 351; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 296.

¹⁰⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3: 686; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 179.

¹⁰⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 439; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 327; Mahallî- Süyûtî, *Celâleyn Tefsiri*, 2: 248; Pâlüvî, *Zübdetü'l-irfân*, 96.

¹⁰⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 560; Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 248.

¹⁰⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 658; İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr*, 2: 392; Pâlüvî, *Zübdetü'l-irfân*, 138.

*kalkışı uyum açısından daha elverişli ve kıraat açısından daha doğrudur*¹¹⁰ olan âyetteki kelime "وطاء" "uyumlu" olarak okunduğunda âyetin tefsirini doğrulayan bir anlam çıkar. Kulak ve göz, gece yalnızca meşgul olunan şeye odaklanır, Kalp de kulak ve gözün uğraştığı şeyle uyumlu olur, başka şeyle ilgilenmez.¹¹¹

Sonuç

Kıraat ilmi, Kur'an-ı Kerîm'in kelimelerindeki usûl ve ferş farklılıklarını nakledenlere nispet ederek kayıt altında almasıyla ana metnin korunması noktasında önemli işleve sahiptir. Kıraat ilminin tarihi sürecinde yedili ve onlu taksimler yapılmak suretiyle ilmin eğitim ve öğretimi devam etmiştir. Makalemizde nâzım olarak ele aldığımız İmam Şâtîbî yedili sistemin önde gelen alimlerindendir ve telif ettiği *Hırzû'l-emânî* isimli manzume alanın kabul görmüş kaynakları arasındadır. *Kıraat-i seb'a*'nın usul kâideleri ile sûrelerdeki *ferşü'l-hurûfu* derleyen İmam Şâtîbî'nin *Hırzû'l-emânî*'sini doğru anlamak, ancak kıraat ilminde derin vukûfiyete sahip olmakla mümkündür. Kıraat ilminin kelimeler üzerindeki farklı vecihleri, bu vecihlerin sahiplerine izafesinde nâzımın kullandığı rumuzlar ve eserin manzum formda telif edilmesi gibi nedenlerden bu kıymetli eserin anlaşılmasında her dönemde şerhe ihtiyaç duyulmuştur.

Hırzû'l-emânî'ye çok sayıda şerh yazılmıştır. Bu şerh çalışmaları arasında Sehâvî'nin *Fethü'l-vasîd*'i, müellifin bu eserle muradını bizlere anlatma noktasında *Şâtîbiyye* şerhleri içinde kuşkusuz farklı bir yerde durur. Zira Sehâvî uzun yıllar Şâtîbî'nin rahle-i tedrisinden geçmiş ve kıraat ilmini bizzat kendisinden öğrenmiştir. Öyle ki yazdığı şerhiyle *Şâtîbiyye*'nin şöhretinin beldelere yayılmasına vesile olmuş, değerine dikkatleri çekmiştir.

Sehâvî şerhinde, beyitlerde sembollerle ve veciz olarak zikredilen kıraat ilminin usûl ve ferş farklılıklarını ve bunları tercih eden imamları açıkça belirterek eserde geçen beyitleri i'rap, gramer, kıraat ve tefsir ilimlerinin bakış açısıyla şerh etmiştir. Kıraat imamlarının tercihlerini deliller ile vermiş olması onun *hüccet* alanına da ilgi duyduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kıraatle ilgili nakilleri eserinde detaylıca açıkladıktan sonra kendi tercihini belirtmiş olması sadece bir şarih değil, kıraat ilminde yetkin bir yere sahip olduğunu gösterir. Makalemizde ele aldığımız ve örneklendirmeye çalıştığımız âyetlerde de ortaya çıktığı üzere; Sehâvî kıraat ihtilaflarına yalnızca

¹¹⁰ Mahallî- Süyûtî, *Celâleyn Tefsiri*, 2: 573.

¹¹¹ Sehâvî, *Fethü'l-vasîd*, 2: 360.

dil bilgisi ve kıraat ilmi muvacehesinden bakmamış, farklı kıraatler neticesinde ortaya çıkan mana zenginliğini yalın ve etkileyici ifade ile tefsir etmiştir. Bu bağlamda Sehâvî'nin bu çalışması disiplinler arası bir çalışma örneği olarak değerlendirilebilir. Asıl itibarıyla bir şerh çalışması olmasına rağmen *Fethü'l-vasîd*'i yardımcı eserler olmadan anlamının güç olduğunu da burada zikretmek gerekir. Eseri okurken İbn Mücahid'in *Kitâbü's-seba'sı*, İbn Galbûn'un *et-Tezkira'sı*, Ebû Amr ed-Dânî'nin *Teyisî'i*, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr'i* gibi klasik eserlere müracaat ederek okumak gerek kıraat ilmini yeni öğrenenler gerek ilme vukûfiyeti bulunanlar için daha anlaşılır ve açıklayıcı olacaktır.

Kaynakça

Akaslan, Yaşar. "Kırâat-i Aşere'de Ferş Yönünden Farklılıklar", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4 (2017): 6- 31.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirin*. ty. YY.

Çollak, Fatih. *Kıraat İlminde İmam Şâtıbî ve eş-Şâtıbiyye*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir- Hadis Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, 1991.

Dâvûdî. *Tabakâtü'l-müfessirîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403/1983.

Enbârî, Kemâleddin. *Nüzhethü'l-elibba' fî tabakâti'l-etibba'*. thk. İbrâhim es-Sâmerrâî. 3. baskı. Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1405/1985.

Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. Konya: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.

Fîrûzâbâdî. *El-bülğa fî terâcimi e'immeti'n-nahv ve'l-luga*. Thk. Muhammed. el-Mısrî. Suriye: Dâru Sa'd ed-Dîn, 1421/ 2000.

Hatîp el-Bağdadî. *Târihu bağdad ve zeylühü*. Thk. M. Abdülkâdir. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/ 2004.

İbn Hallikân. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zemân*. Thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru Sâdir, 1398/1978.

İbn Kesîr. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, 1409/ 1988.

İbn Kuteybe. *el-Meârif*. Mısır: Daru'l-Mearif. ty.

İbn Mücâhid. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kıraât*. Thk. Şevkî Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1400/1980.

İbn Tağriberdî. *en- Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*. Mısır: Vizareti's-Sekâfeti ve'l-İrşadi'l-Kavmî.

İbnü'l-Cevzî, Sıbt. *Mirâtü'z-zemân fî târîhi'l-a'yân*. Beyrut: Risaletü'l-Âlemiyye, 1434/2013.

İbnü'l-Cezeri. *Gâyetü'n-nihâye fî esmâi ricâli'l-kırâati üli'r-rivâye*. Kahire: Daru'l-Lü'lüe, 1438/ 2017.

İbnü'l-Cezeri. *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü't-tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/ 1999.

İbnü'l-Cezeri. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. Thk. Ali Muhammed ed-Dabba'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbnü'l-İmâd. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. Thk. Mahmud el-Arnaûd. Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1407/ 1986.

İbnü'l-Kâsih. *Sirâcü'l-karii'l-mübtedî ve tezkâru'l-mukrii'l-müntehi fî şerhi hırzi'l-emânî ve bi'l-hâmiş ğaysü'n-nef' fi'l-kıraâti's-seb'*. Ali Muhammed ed-Dıba'. Kahire: 1373/ 1954.

İbnü'l-Kiftî. *İnbâhü'r-ruvât*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1406/1986.

İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn*. yy. ty.

Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-zûnun*. Thk. Şerafettin Yalçkaya, Rifat Bilge. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1360/ 1941.

Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifîn: Terâcimü musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.

Koyuncu, Recep. *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Vakf İbtidâ'nın Rolü (İbnü'l-Enbârî, Ed-Dânî ve Es-Secâvendî Örneği)*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, 2015.

Mahallî, Celâleddîn- Celâleddîn Süyûtî. *Celâleyn Tefsiri*. Trc. Okan Kadir Yılmaz- Orhan Ençakar. İstanbul: Yasin Yayınevi, ty.

Makdisî, Ebû Şâme. *İbrâzu-l-meânî min hırzi'l-emânî fi'l-kıraâti's-seb'*. thk. İbrahim Adve Avd. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Makdisî, Ebû Şâme. *Zeyl ale'r-ravzateyn*. yy. ty.

Makdisî, Ebû Şâme. *Kitabu'r-ravzateyn fî ahbâri'd-devleteyn*. Thk. İbrahim ez-Zeybek. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1418/1997.

Mollaibrahimoğlu, Süleyman. *Yazma Tefsir Literatürü*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2007.

Öge, Ali. “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın Tefsirinde Kıraatlerin Kullanımı”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi/ 34* (2012), 51- 82.

Pâlûvî, Abdülfettah. *Zübdetü’l-irfân*. İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, ty.

Safedî. *el-Vâfi bi’l-vefeyât*. Thk. Ahmed el-Arnûd. Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabî, 1420/ 2000.

Sehâvî, Alemüddîn. *Fethü’l-vasîd fî şerhi’l-kasîd*. Thk. Cemâleddîn Muhammed Şeref. Mısır: Dâru Sahâbeti’t-Türâs, 1425/ 2004.

Sehâvî, Alemüddîn. *Cemâlü’l-kurra ve kemâlü’l-ikra*. Thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Mekke: Mektebetü’t-Türâs, 1408/ 1987.

Sehâvî, Alemüddîn. *Hidâyetü’l- mürtâb ve gâyetü’l-huffâz ve’t-tullâb fî tebyini müteşâbihî’l- kitâb*. Thk. Abdülkadir el-Hatip. Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-Muâsir, 1414/ 1994.

Sehâvî, Alemüddîn. *Sifrü’s-sa’âde ve sefiru’l-ifâde*. Thk. Muhammed ed-Dâlî. Beyrut: Dâru Sâdır, 1415/ 1995.

Sehâvî, Alemüddîn. *el-Vesîle ilâ keşfi’l-akîle*. Thk. Muhammed İdris et-Tâhirî. Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1424/ 2003.

Sübkî. *Tabakâtü’ş-şâfiyyeti’l-kübrâ*. yy., ty.

Süyûtî, Celâleddîn. *Hüsnü’l-muhâdara*. Thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim. Mısır: Daru İhyai’l-Kütübi’l Arabiyye, 1388/1968.

Süyûtî, Celâleddîn. *Buğyetü’l-vü’ât fî tabakâti’l-lugaviyyîn ve’n-nühât*. Thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim. Lübnan: Mektebetü’l-Asriyye, ty.

Şenat, Fatma Asiye “Endülüslü Kıraat Âlimi Dâni ve ‘Teyşir’i”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10 (2010): 175- 186.

Tuğral, Rahim. “Farklı Kıraatlerin Tefsirdeki Yeri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi/7* (1992).

Yâfî. *Mir’âtü’l-cenân ve ibretü’l-yekzân fî ma’rifeti havâdisi’z-zamân*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1417/ 1997.

Yâkut el- Hamevî. *Mu’cemü’l-büldân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1397/ 1977.

Yâkut el- Hamevî. *Mu’cemü’l-üdebâ*. Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1414/ 1993.

Zehebî. *Siyeru a'lami'n-nübelâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983.

Zehebî. *el-İber fî haberi men gaber*. Thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Said. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.

Zehebî. *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakâti ve'l-âsâr*. Thk. Tayyar Altıkulaç. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1995.

Zehebî, *Tarihu'l-islam ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*. Beyrut: Dâru'l-Küttap el-Arabî, 1410/1990.

Zemahşerî. *el-Keşşâf an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*. ed. Murat Sülün. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.

Ziriklî, Hayreddîn. *el-A'lâm: Kamusü teracim li eşhuri'r-ricâl ve'n-nisa*. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melayin, 1423/2002.

Zübeydî, Muhammed b. Hasan. *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-lugaviyyîn*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 2. baskı. Mısır: Dâru'l-Meârif.

Zürkânî, Muhammed Abdülazim. *Menâhilü'l-irfân fî ulumi'l-Kur'an*. 3. baskı, Matbaatü'l-Bâbi'l-Halebî, ty.

